

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 02.03.2022

*Kabul Tarihi / Accepted: 13.03.2022

*Atıf Bilgisi: Akpınarlı, F. (2022). "Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Çorap Örücülüğünde Motif Özellikleri". Hars Akademi, 5, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı, 17-25.

*Citation: Akpınarlı, F. (2022). "In The Traditional Sock Knitting of The Eastern Anatolia Region Motif Features". Hars Akademi, 5, Aydın Uğurlu And Traditional Arts Special Issue, 17-25.

DOĞU ANADOLU BÖLGESİ GELENEKSEL ÇORAP ÖRÜCÜLÜĞÜNDE MOTİF ÖZELLİKLERİ

*Feriha AKPINARLI **

Öz

Tarihi süreç içerisinde birçok kültürün beşiği olan Anadolu, çok çeşitli ve zengin geleneksel tekstil sanatlarının merkezi olmuştur. Geleneksel tekstil sanatları içerisinde örücülük sanatı bireylerin bilgi ve becerisine dayanan, özellikle doğal ham maddelerin kullanıldığı elle veya basit araçlarla yapılabilen, toplumun kültürünü, gelenek, görenek ve adetlerinin özelliklerini taşıyan bir sanattır. Ayrıca üretimi yapan bireylerin duygu, düşünce ve becerisini yansıtan, gelir getirici üretime yönelik ürünlerdir. Anadolu'nun her bölgesindeki iklim şartlarına göre pamuk, yün, tiftik kullanılarak yapılmış olan ve geleneksel özellik taşıyan örücülük sanatlarından biri de çorap örücülüğüdür. Çorap örücülüğü insanları soğuktan, hastalıktan korumak amacıyla yanında, üzerinde kullanılan motiflerle bireylerin mesleğini, yöresini, cinsiyetini, medeni durumunu da yansıtmaktadır. Çoraplarda kullanılan motifler bir iletişim aracı görevi üstlenmiştir. Bu çalışmanın amacı; Doğu Anadolu bölgesinde yapılmış ve yapılmakta olan çorap motiflerinin incelenmesidir. Yöntem olarak tarama yöntemi uygulanmış bölgede özellik taşıyan önemli 30 motif üzerinde inceleme ve yorum yapılmıştır. Bu motifler bölgenin kültürel özelliklerini yansıtmaktadır.

Anahtar kelimeler: Gelenek, çorap örücülüğü, motif.

IN THE TRADITIONAL SOCK KNITTING OF THE EASTERN ANATOLIA REGION MOTIF FEATURES

Abstract

Anatolia, which has been the cradle of many cultures in the historical process, has been the center of a wide variety and rich traditional textile arts. Among the traditional textile arts, the art of knitting carries the characteristics of the culture, traditions, customs and traditions of the society, which is based on the knowledge and skills of individuals, can be made by hand or with simple tools, especially using natural raw materials. In addition, they are products for income-generating production that reflect the emotions, thoughts and skills of the individuals who produce them. One of the traditional knitting arts, made using cotton, wool and mohair according to the climatic conditions in every region of Anatolia, is socks knitting. In addition to the purpose of protecting people from cold and disease, the hosiery knitting also reflects the occupation, region, gender and marital status of the individuals with the motifs used on it. The motifs used in the socks acted as a communication tool. The aim of this study; is the examination of socks motifs made and still being made in the eastern Anatolia region. As a method, analysis and interpretation were made on 30 important motifs in the region where the scanning method was applied. These motifs reflect the cultural characteristics of the region.

Keywords: Tradition, socks knitting, motif

* (Emekli) Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Tekstil Tasarımı Bölümü Ankara.

ferihaak@gmail.com / ORCID: 0000-0001-9073-059X.

Giriş

Türk kültürünün en zengin kaynaklarından birini oluşturan örücülük sanatında teknik, renk, motif ve kompozisyon önemlidir. Örücülük; genellikle kadınlar tarafından evde yapılan, öncelikle de ihtiyacı karşılamaya yönelik olan bir eylemdir. Kırsal alanda yaşayan bireylerin tarımla uğraşmadıkları boş zamanlarının değerlendirilmesi, insan gücünün hareketlendirilmesi, elde edilen ürünlerle üretici ihtiyaçlarının karşılanması ve aynı zamanda pazarlanarak gelir sağlaması yönünden bireye, aileye ve ülkeye katkıda bulunan geleneksel tekstil sanatımızdır.

Örücülük sanatı ince ya da kalın bükümlü, pamuk, yün, ipek, keten ve sentetik ipliklerin iğne, mekik, şiş, tığ gibi basit araçlarla ve el yardımı ile oluşturulan ilmeklerin veya düğümlerin bir araya getirilmesi sonucu elde edilen ürünlerdir.

El örücülüğü tekniklerinden biri olan şiş örücülüğü; yün, tiftik, pamuk, sentetik gibi liflerden elde edilen ipliklerle şiş veya mil adı verilen araç üzerine hazırlanmış olan ilmeklerin oluşturulmasıyla meydana gelen yüzeylerdir. Şiş örücülüğü ile üretilen ve geleneksel nitelik taşıyan en önemli örgüler çorap örücülüğüdür. Çorap örücülüğünün başlangıcı çok eskilere dayanmaktadır. En eski çorap örneklerinden biri Yale Üniversitesinin Suriye’de yaptığı araştırmalarda Araplara ait konçlu çoraptır (Akpınarlı, 1995). Türklere ait ilk belgeler ise; Orta Asya’da yapılan kazılarda, MÖ. VII.-VIII. yüzyıllar arasında Orta Asya’da yaşayan Hunlara ait ikinci kurganda bulunan konç kısmı konç boynuzu motifli çoraplardır (Diyarbakırlı 1972; Özbel 1981; Akpınarlı 1995).

Anadolu’da çorap, keçe ve örme olarak iki farklı teknikte üretilmiş ve ilk örnekleri keçe çorap olsa da en çok örme çorap yapılmıştır. El örgüsü bir çorap; burun, taban, topuk, bileklik, konç ve başlık bölümlerinden oluşmaktadır.

El örgüsü geleneksel çorapları;

Amacına göre; gündelik çoraplar kadın, erkek ve çocuk ölçülerinde, tören çorapları, çeyiz çorapları, gelin ve damat çorapları, yol çorapları, asker çorapları vb.

Kullanılan gerece göre; tiftik çoraplar, tüylü çoraplar, yün çoraplar, pamuk çoraplar, çift ipli çoraplar, tek ipli çoraplar.

Kullanılan örgü tekniğine göre; düz örgü çoraplar, ajurlu çoraplar, desenli çoraplar olarak sınıflandırılmaktadır (Akpınarlı 1995).

Esas amacı soğuktan korumak olan çoraplar, ait oldukları yörenin iklimine, yörede bulunan ham maddeye göre daha çok yün ve tiftikten yapılmıştır. Eskiden elde edilen elyaflar bizzat örgüyü yapanlar tarafından eğirilerek iplik haline getirilip kullanılmıştır. Anadolu’da küçükbaş hayvancılık geçim kaynaklarından biri olduğu için eskiden çoraplarda yün ve tiftik iplik kullanılırken günümüzde ise piyasadan alınan hazır sentetik iplikler ile de örülmektedir.

El örgüsü çorapların en belirgin özellikleri objeler yani motiflerdir. Çoraplarda kullanılan motif ve semboller kültürel görevler üstlenmiştir. Bunlar; çorabı giyenin bağlı olduğu toplumu ve köyünü yansıtır, kullanılan renk ve motifler dinsel ve büyüsel inanmaları içerdiğinden giyen bireyin korunduğuna inanılır. Sosyal ve medeni durumu belirler, kıymetli hediye sayılır, anlatılmak istenen duygu ve düşüncelerde iletişim aracı olur, toplumda yaşanan unutulmayan olayları anlatır (Akpınarlı; Ortaç 2008).

Bu çalışmanın amacı; Doğu Anadolu bölgesinde yapılmış ve yapılmakta olan el örgüsü geleneksel çoraplarımızın motif ve kompozisyon özellikleri incelenmesidir.

Çalışmada tarama yöntemi kullanılmıştır. Evren olarak Doğu Anadolu bölgesinde en çok motifli çorap üretilen Van, Erzurum, Elâzığ, Ağrı ve Bitlis illeri alınmıştır. Bu illerde saptanan motifli çoraplarda ismi tespit edilen 30 motif üzerinde çalışılmıştır.

Tarihin başlangıcında insanlar arasında önemli olan işaretler değil, kullanılan nesnelere olmuştur. Nesnelere sağladığı fayda derecesine göre kullanıma ilişkin tamamen pratik değerlendirmelerden sonra duygusal değerlendirmeler yapılarak işlenen nesne kıymetlenerek, özel bir işaret halinde süsleme sanatı olarak işlenmeye başlamıştır. Böylece insanlar değer verdikleri her şeyi kötülüklerden korunmak, süslemek vb. için çeşitli objeleri kullanmışlardır (Frutiger, 1989; Akpınarlı, 1995). El örgüsü çoraplarda bu objelerin en belirgin yansımaları motiflerdir. Çoraplarda kullanılan motif ve semboller kültürel görevler üstlenmiştir. Bunlar; çorabı giyenin bağlı olduğu toplumu ve köyünü yansıtır, kullanılan renk ve motifler dinsel ve büyüsel inanmaları içerdiğinden giyen bireyin korunduğuna inanılır, sosyal ve medeni durumu belirler, kıymetli hediye sayılır, anlatılmak istenen duygu ve düşüncelerde iletişim aracı olur, toplumda yaşanan unutulmayan olayları anlatır. Ayrıca çorap örücülüğünde kullanılan motifler hayatın doğum, ölüm, evlenme gibi çeşitli devreleri yansıtmaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesindeki Geleneksel Çoraplarda Motif Özelliği

Doğu Anadolu bölgesinde 14 il bulunmaktadır. Bölgenin soğuk olması nedeniyle geleneksel çorap örücülüğü bütün illerde yün ve tiftik elyafı kullanılarak yapılmış, günümüze yakın tarihlerde ise sentetik iplikler de kullanılmış ve kullanılmaktadır.

Şekil.1. Doğu Anadolu Bölgesi Haritası

Bölgede yapılan saha çalışmalarımızda ve var olan saha çalışmalarındaki çorap örnekleri incelenmiştir. Erkek çoraplarında doğal yün ve tiftik ile tek renk düz, desenli ve ajur örgüler kullanılmıştır. Kadın ve çocuk ise renkli desenli örgüler ve çok çeşitli motifler yapılmıştır. Çalışmada farklı özellik taşıyan ve anlam yüklenmiş (isim verilmiş) 30 motif incelenmiştir. Çorap örücülüğünde araç olarak da beş şiş kullanılmıştır. Çorapların örülmesine burun kısmından başlanmıştır. Topuk kısmı iplik çekilerek açılan ilmekler ile çorabın diğer tarafları tamamlandıktan sonra örülmüştür. Konç kısımlarını takiben başlık kısımları lastik örgü ile tamamlanmıştır.

Motifler Anadolu'da iletişim anlamında, bir diğer dil ve duygudur. Hayalini korumasında, geçmişini, kültürünü, din ve geleneklerini anlatmada sembollerin dili önemlidir. Kadınlar yaptığı motifte o motifi öğrendiği annesini, büyüğünü yaşayarak, çevredeki olayları ve mitolojik hikâyeleri desenlerin anlamıyla vurgulamıştır. Seçilen renk ve desenlerle bir kadın mesaj gönderebilmiş, anlam yüklemiş, boy ve köylerini tanıtmışlar, düğünlere özel motifler kullanmışlardır. Semboller insanların resimli yazılmamış dilleridir (Akpınarlı, 1995).

Doğu Anadolu bölgesinde yapılmış ola çoraplarda en önemli unsurlardan biri, üzerinde kullanılan motifler, renkler ve kompozisyon özellikleridir. Çoraplar yalnız ayağa giyilen gysi tamamlayıcı özellik taşımamaktadır. Üzerindeki motif ve renklerle cinsiyet, yaş, meslek vb. özellikleri de yansıtmaktadırlar. Kullanılan motiflerde yöre insanı; üzüntüsünü, mutluluğunu, sevgisini, endişesini ve duygularını, düşüncelerini anlatmaktadır.

Fotoğraf 1. Erzurum , Van ve Ağrı illeri çorap örnekleri (F. Akpınarlı arşivi

Çoraplarda kullanılan motifleri bezeme özelliklerine göre geometrik, bitkisel, figürlü, nesneli, yazılı ve sembolik (soyut) bezemeler olarak inceleyebiliriz.

Türk süslemesinin zenginliği motif çeşitlerinin bolluğu ve motiflerindeki estetik yapı Doğu Anadolu çorapların da kendini göstermektedir. Bölgenin geleneksel kültürünün bir parçası olan el örgüsü çoraplarda anlamı ne olursa olsun motifler teknik özellikten dolayı geometrik şekillerden meydana gelmiştir. Motiflerin ve kompozisyonların oluşturulmasında kare, baklava, dikdörtgen ve üçgenler kullanılmıştır. Motif ve renkleri ile görsel bir şölen sunan el örgüsü çoraplar hemen her yörede üretiminin kolay olması, çorap aracının kolay taşınması nedeniyle her zaman ve her alanda uygulanmaktadır. Yöre kadını hem boş vakitleri değerlendirme hem de pamuk veya koyunlardan elde edilen elyafı değerlendirme amacıyla çorap örücülüğünü halen sürdürmektedir (Akpınarlı, 1997: 160; Akpınarlı ve Arslan 2017).

Tablo 1. Doğu Anadolu bölgesinde yer alan çorapların motif görselleri

No	Bulunduğu yer ve motif adı	Çorap Motifi	No	Bulunduğu yer ve motif adı	Çorap Motifi	No	Bulunduğu yer ve motif adı	Çorap Motifi
1	Erzincan Üzüm Salkımı		2	Ağrı Koç boynuzu		3	Ağrı Su yolu (riya avi)	
4	Ağrı Örümcek Ayağı (piyepiri)		5	Ağrı Örümcek (piri)		6	Ağrı Kazayağı ve çengel	
7	Ağrı Çilbendik (kırk ip)		8	Ağrı Dilemer (yılandili)		9	Ağrı Ampul	
10	Ağrı Karı boşatan		11	Bitlis Gerdanlık		12	Elâziğ Kayma Koç boynuzu	
13	Kars Çiçek Sığır sidîği		14	Hakkâri Muska		15	Hakkâri Çengel	

Feriha Akpınarlı, “Doğu Anadolu Bölgesi Geleneksel Corap
Örücülüğünde Motif Özellikleri”, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar
Özel Sayısı, Mart 2022/ 17-25.

16	Hakkâri Güllü		17	Hakkâri Çengel		18	Hakkâri Yıldız Çengel	
19	Malatya Çarkifelek		20	Muş Koçboynuzu Muska		21	Muş Hayat yolu	
22	Van Gulivand		23	Van Yıldız çiçeği		24	Van Badem Çiçeği	
25	Muş Selvi		26	Van Baklava çengel		27	Erzurum Atbaşı Kilim deseni	
28	Erzurum Gül Bahçesi		29	Erzurum Yılan Küstüler		30	Van Balıksırtı Tokmak	

Sonuç

Türkiye'nin en soğuk iklimine sahip olan Doğu Anadolu bölgesinde bulunan 14 ilden 11 ilde örülmüş olan çoraplardaki renkli desenli örgü ile yapılan motifler üzerinde çalışılmıştır. Farklı özellik taşıyan 30 motif tespit edilmiştir. Bu motifler şöyledir: gül bahçesi, yılan, küstüler, balıksırtı, tokmak, selvi, baklava, çengel, atbaşı, kilim deseni, gulivand, yıldız çiçeği, badem çiçeği, çarkifelek, koçboynuzu, muska, hayat yolu, çengel, yıldız, çengel, güllü, siğir sidiği, muska, çengel, karı boşatan, gerdanlık, kayma, koçboynuzu, ampul, dilemer, çitlembik, kazayağı, çengel, örümcek, örümcek ayağı, suyolu, koçboynuzu, üzüm salkımı ve güldür. Motiflerde en çok çengel ve koçboynuzu isimleri kullanılmıştır. Ancak farklı şehirlerde isimler aynı olsa da motifler farklıdır. Motiflerinde figürlü, bitkisel ve sembolik bezemeler tercih edilmiştir. Yoğun olarak sembolik bezeme kullanıldığı görülmektedir. Yörede çorap ören bireyler motifleri örerken anlam yüklü motifleri daha çok kullanmışlardır. Bu motifleri çok kullanma nedenlerinden en önemlisi genç kız ve gelinlerin büyükleri ile rahat konuşamadıklarında duygu ve düşüncelerini çorap motiflerine yansıtmalardır. Çoraplarda doğada bulunan renkler bir çorap üzerinde çok sayıda kullanılmıştır. Doğu Anadolu bölgesinde çoraplarda tercih edilen motifler yoğun olarak çorabın burun kısmından başlık kısmına kadar boyuna kompozisyon olarak yerleştirilmiştir. Başlık kısmında lastik veya harašo örgü yapılmış ve kordonla süslenmiştir. Türk kültüründeki zengin motifler Doğu Anadolu bölgesi çoraplarında da görülmüştür. Kültürel kimliğimizi yansıtan bu motiflerin kaydedilmesi yeni nesillere tanıtılması çok önemlidir.

Kaynakça

Akpınarlı, Hatice Feriha (1995). “El Örgüsü Çorapların Teknik Desen Renk ve Kullanım Özellikleri”, Doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akpınarlı, Hatice Feriha; Arslan, P. (2017). “Ankara Çorap Örücülüğünde Motif ve Kompozisyon Özellikleri”, V. Uluslararası Halk Kültürü ve Sanat Etkinlikleri Sempozyumu / 5th International Folk Culture And Art Activities Symposium, 12-14 Ekim 2017, Ankara: Kahramankazan Belediyesi Yayınları.

Akpınarlı, Hatice Feriha; Barutçu, İmren Fatma (2001). “Bitlis Çorap Örücülüğü”, Motif Dergisi, C. 7, S. 28, s. 24-26. İstanbul.

Akpınarlı, Hatice Feriha; Ortaç, Hülya Serpil (2008). “Sivas El Örgüsü Çorapların Motif ve Kompozisyon Özellikleri” Cumhuriyet Döneminde Sivas Sempozyum Bildirileri Sivas 27-31 Ekim, Sivas: Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

Akpınarlı, Hatice Feriha; Tozun, Hatice (2012). “Van Yöresi Çorap Örücülüğünde Motif Kompozisyon Özellikleri”, *İstanbul: Motif Halk Oyunları Eğitim Derneği Gençlik Kulübü Dergisi*, Ulusal Hakemli Dergi, C.18, S. 60, s. 14-19.

Diyarbakırlı, Nejat (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.

Frutiger, Adrian (1989). *Sing and Symbols Their Design and Meaning*, New York: Weiss Verlag GmbH.

Onuk, Taciser; Akpınarlı, Hatice Feriha (2008). “Konya Yöresi El Örgüsü Çorapların Motif Kompozisyon Açısından Değerlendirilmesi”, *Türk- İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. Konya Özel Sayısı, S. 5, s. 59-66. Konya.

Özbel, Kenan (1981). *Knitted Stockings From Turkish Village*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Cultural Publications.